

INFORMÁCIA O UKONČENEJ VÝSKUMNEJ ÚLOHE

ŠPECIALIZOVANÉ TRIEDY NA I. STUPNI ZÁKLADNÝCH ŠKÔL

Eva Farkašová

Projekt špecializovaných tried tematicky nadväzuje na ukončený projekt Phare 2002/000.610.03 „Integrácia rómskych detí do štandardných základných škôl“. Jedným z cieľov uvedeného projektu bolo odskúšať či navrhnuť edukačné, organizačné a iné podmienky na uľahčenie prechodu rómskych detí zo špeciálnych základných škôl (ŠZŠ) do základných škôl (tzv. tranzitívne triedy pri špeciálnych ZŠ) v tých prípadoch, keď zaradenie do ŠZŠ nebolo opodstatnené, resp. keď zaostávanie detí na sociálno-kultúrnom základe nebolo správne interpretované. Ako sa v praxi ukázalo, takýto prístup môže pomôcť niekoľkým deťom, ktoré dokážu preklenúť rozdiely v učebnom obsahu bežnej a špeciálnej ZŠ v priebehu dvoch rokov, ako projekt určoval. Jeho úskalím však boli a sú nielen možnosti detí, ale aj sociálne, emocionálne a ďalšie premenné na strane ich rodín.

Do projektu experimentálneho overovania sa pretavil návrh pracovníkov VÚDPaP, aby sa rómske deti z málo podnetného, marginalizovaného, sociálne znevýhodňujúceho, kultúrne a jazykovo odlišného prostredia bez predškolskej prípravy (v materskej škole a pod.), ktoré nemožno jednoznačne diagnostikovať ako mentálne postihnuté, vzdelávali v podmienkach základných škôl (namiesto dovtedy pomerne často využívaného, ale neefektívneho odkladu povinnej školskej dochádzky, alebo zaraďovania do špeciálnej školy určenej pre mentálne postihnuté deti).

Naša ďalšia požiadavka sa týkala zvýšenia počtu ročníkov týchto „prechodových“ tried z dvoch na štyri, t.j. na celý primárny stupeň vzdelávania. K uvedenému nás viedli aj poznatky získané sledovaním postupu a úspešnosti žiakov v predchádzajúcom projekte Phare: Bolo zrejmé, že rómski žiaci potrebujú dlhší čas na osvojenie si súboru informácií, skúseností, zručností atď., ktoré sa predpokladajú u detí mladšieho školského veku (t.j. všeobecnej zákonitosti vývinu poznávacích a iných funkcií).

Projekt „Špecializované triedy na I. stupni základných škôl“ (pôvodný projekt „Tranzitívne triedy v základných školách“ bol schválený pod číslom CD-2006-7872/17614:097 a jeho predĺženie bolo schválené pod číslom CD-2008-12001/25910-1:915) sa realizoval v rokoch 2007-2011, t.j. 4 školské roky.

Cieľom experimentálneho overovania bolo vytvoriť a odskúšať v podmienkach základnej školy ucelený systém postupov, foriem a metód výučby rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, u ktorých sa pred vstupom do školy, alebo aj po absolvovaní nultého ročníka, zisťujú individuálne ťažkosti a nedostatky, ktoré im neumožňujú úspešne zvládnuť výučbu v prvom a ďalších postupových ročníkoch ZŠ. Predpokladali sme pritom, že prínosným môže byť podporovanie ich edukačných aktivít a rozvíjanie ich predpokladov a možností formou výučby v špecializovanej triede ZŠ, kde sú vytvorené nasledovné podmienky a zachovávajú sa uvádzané formálne a metodické princípy:

- **znížený počet žiakov** – umožňuje individuálny prístup s vhodným pracovným tempom,
- **asistent učiteľa** – v spolupráci a koordinácii činností s triednym učiteľom môže sa venovať žiakom, ktorí potrebujú osobitné vedenie,
- **učebné plány** s upravenou hodinovou dotáciou pre niektoré predmety,
- **učebné osnovy** s modifikáciou učebnej látky na jednej strane a s posilnením v obsahu niektorých okruhov a/alebo tém na strane druhej,

- **metodika vyučovania** – zohľadňujúca špecifickú situáciu, edukačné požiadavky a potreby rómskych žiakov z málo podnetného, kultúrne a jazykovo odlišného prostredia,
- **učebné materiály a pomôcky**, ktoré umožňujú žiakom osvojovať si poznatky ľahšie, rýchlejšie a trvácnejšie.

Predpokladali sme, že tieto externé podmienky zvýšia kvalitu vzdelávania a napomôžu k väčšej úspešnosti žiakov v edukačnom procese.

Deti boli do tried odporúčené na základe individuálneho psychologického vyšetrenia v príslušnom poradenskom zariadení, pričom bola použitá batéria metodík. Kritériom zaradenia boli predovšetkým individuálne predpoklady na zvládnutie výučby v základnej škole. To znamená, že aktuálna úroveň poznávacích schopností dieťaťa mohla byť ovplyvnená výchovou v málo podnetnom, sociálne a jazykovo odlišnom prostredí, ale bola bez evidentných znakov mentálnej retardácie (MR).

V rámci experimentálneho overovania boli vytvorené a odskúšané špecifické materiály (učebné plány a učebné osnovy), edukačné postupy, navrhnuté boli učebné materiály a súbory učebných pomôcok, ako aj ďalšie podmienky, ktoré mali pomôcť žiakom zvládnuť učebný obsah tak, aby mohli pokračovať vo vzdelávaní optimálnou formou podľa ich individuálnych možností a predpokladov.

REALIZÁCIA PROJEKTU

Všetky pedagogické dokumenty boli vypracované a overované v ročníkoch 1-4.

Pre žiakov boli v prvom i v nasledujúcich rokoch zakúpené učebné pomôcky a učebné materiály, ktoré uľahčovali a zefektívňovali proces učenia (zapamätávanie), podporovali rozvíjanie príslušných zručností, psychických funkcií (napr. reč, myslenie), osobnostných vlastností, zvyšovali záujem žiakov a ich motiváciu učiť sa a ktoré nie sú školám uhrádzané priamo Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu (metodické príručky, niektoré učebnice, písanky a pod.). Dostali tiež pomôcky doplnujúce adekvátne vybavenie experimentálnych tried (didaktické materiály na rozvíjanie slovnej zásoby a komunikačných zručností, matematických predstáv a poznania, detské knižky, CD s rozprávkami, detské hudobné nástroje ai.).

ZÁVERY

Experimentálne overovanie bolo zamerané na pomoc rómskym žiakom z málo podnetného a inak znevýhodňujúceho prostredia získať vzdelanie v základných školách prostredníctvom edukácie v špecializovaných triedach. Istým limitom pre zovšeobecnenie konkrétnych výsledkov bol malý počet zapojených škôl a s tým súvisiaci nízky počet žiakov, nakoľko počty v týchto triedach boli zámerne znížené kvôli možnosti pracovať s deťmi individualizovanými formami.

Získané výsledky, týkajúce sa nášho výskumného súboru, potvrdzujú očakávané trendy:

- ❖ Pred začiatkom školskej dochádzky bolo **52,4% detí vychovávaných len v domácom prostredí** a 11,9% navštevovalo materskú školu.
- ❖ **28,6%** detí postúpilo do špecializovanej triedy z **nultého ročníka**.
- ❖ Posúdenie úrovne **ovládania vyučovacieho jazyka**, resp. zmien v jednotlivých ročníkoch vykazovalo síce **trend zlepšovania**, ale rozdiely neboli signifikantné. Domnievame sa, že učiteľky očakávali výraznejšie pozitívne zmeny v ovládaní slovenčiny žiakmi v súvislosti s počtom rokov, ktoré títo strávili v škole, než zaznamenali v skutočnosti, a teda s vekom hodnotili ovládanie slovenčiny a pokroky žiakov striktnejšie.

- ❖ *Záujem žiakov o školskú prácu vekom klesal*; rozdiel medzi tretím a prvým ročníkom bol dokonca štatisticky významný.
- ❖ *Schopnosť žiakov pracovať na hodinách samostatne*, bez (neustáleho) pobádania učiteľom, *sa ročníkmi znižovala*. Na príčine môže byť nielen vyššie uvedený menší záujem, ale aj zvýšenie náročnosti učiva.
- ❖ *Prospech žiakov sa ročníkmi zhoršoval*, čo možno interpretovať nielen ako dôsledok zníženia záujmu žiakov (i za tým môžu byť rôzne faktory), slabšej podpory zo strany rodičov, ale aj zvýšením náročnosti učiva, jeho posunu k teoretickejším a abstraktnejším prvkom.
- ❖ *V 1. ročníku sme zaznamenali jednoznačný signifikantný vzťah medzi ovládaním vyučovacieho jazyka a prospechom*. V ďalších ročníkoch tento vzťah bol tiež prevažne pozitívny, ale pravdepodobne tu intervenujú aj ďalšie faktory: Z nich sa ako významný ukázal záujem o školskú prácu a taktiež schopnosť žiakov pracovať na hodinách samostatne.

Vzhľadom na to, že učivo **Slovenského jazyka** učitelia opakovane hodnotili ako **ťažké** (aj z iných súvislostí dlhodobo rezonujú takéto poznatky), považujeme za potrebné upozorniť na vhodnosť upraviť jeho obsahovú stránku: v nižších ročníkoch vynechať tie prvky, ktoré nie sú primerané veku žiakov, nie sú dostatočne „využiteľné“ z praktického hľadiska a presunúť ich do vyšších ročníkov. Skúsenosti ukazujú, že učivo je príliš teoretické a abstraktné. No je predpoklad, že starší, s rozvojom poznania vyspelejší žiaci by ho zvládli ľahšie a rýchlejšie. Pri stanovovaní obsahu treba myslieť aj na žiakov s pomalším pracovným tempom, nerovnomerným vývinom, žiakov z málo podnetného prostredia, ktorým sa nedostáva podpora vzdelávania v rodine (napr. časť rómskych detí). Nič však nebráni uviesť rozširujúce učivo pre šikovných či nadaných žiakov.

Ďalšia požiadavka k predmetu Slovenský jazyk, ktorá vyplýva z projektu: Ako základné učivo ponúkať krátke texty (pre šikovných žiakov možnosť nepovinnejšej, náročnejšej modifikácie).

Matematika: Ťažkosti zvládnuť početové úkony boli aj v dôsledku slabej predstavivosti žiakov (nepomáhajú tu ani názorné pomôcky), t.j. potrebné je vynechať tie témy, ktoré sa ľahšie a úspešnejšie môžu naučiť žiaci vo vyššom veku, a ktoré navyše na primárnom stupni nenájdu praktické uplatnenie (zaokrúhľovanie, premieňanie jednotiek – požiadavka: len základné jednotky).

Prírodoveda sa javí ako predmet, ktorý žiakov dokáže zaujať, na hodinách pracujú radi. Tým, že obsahuje rôzne zaujímavosti a praktické „pokusy“ aplikovateľné v bežnom živote, môže pôsobiť motivačne.

Súčasne sa potvrdilo, že je potrebné venovať veľkú pozornosť vytváraniu a výrobe **efektívnych učebných pomôcok**, ktoré by boli školám dodávané priamo, alebo zriaďovateľom poskytnúť na ich zakúpenie účelovo viazané finančné prostriedky. Takéto pomôcky podporujú záujem, pôsobia motivačne a rozvíjajúco na jednotlivé psychické funkcie (zvyšovanie koncentrácie pozornosti, posilňovanie zapamätávania, rozvíjanie predstavivosti a fantázie, myslenia atď.), na tvorivosť a osobnú zaangažovanosť žiakov.

Vzhľadom na časté absencie žiakov a chýbanie domácej prípravy je nutné všetko predpísané učivo prebrať v škole, čo pri jeho množstve má za následok niekedy pomerne rozsiahle ad hoc úpravy, ktoré závisia od schopností a zaangažovanosti vyučujúcich, a na to sa nedá celoplošne spoliehať.

Školy, s ktorými sme spolupracovali, mali vysokú snahu poskytnúť žiakom primerané podmienky, prístup vyučujúcich bol odborný, kreatívny, individualizovaný a invenčný (snažili sa vytvárať či upravovať edukačné postupy a učebné materiály pre „svoju“ skupinu

žiacov). Aj podpora zo strany vedenia škôl bola veľmi veľká a vyučujúce tu mali potrebnú oporu.

Vyučujúce, vedenie škôl i psychologičky z poradenských centier zhodne konštatovali, že **spôsob práce v špecializovaných triedach bol pre deti veľkým prínosom**. Forma, metódy a postupy boli hodnotené ako úspešné, u žiakov bol priebežne zaznamenaný veľký pokrok oproti stavu na začiatku vzdelávania. **Špecificky upravené podmienky, aktívne metódy práce a názorné didaktické pomôcky prispievali ku kvalitnejšiemu osvojovaniu si učiva, k rozvíjaniu osobnostných vlastností, učebných návykov a k pozitívnemu vnímaniu prostredia školy**. Slabšie, príp. nedostatočné zvládnutie učiva žiakmi treba posudzovať individuálne, pretože ako príčiny môžu prísť do úvahy viaceré faktory. Pozitívom však je to, že aj deti, ktoré sa pri psychologickom vyšetrení javili ako rizikovejšie z hľadiska predpokladanej úspešnosti, dostali šancu vzdelávať sa v základnej škole.

Jednoznačnou požiadavkou zo strany škôl je nevyhnutnosť pracovať s rómskymi deťmi z málo podnetného, kultúrne a jazykovo odlišného prostredia dlhodobo – minimálne počas štyroch rokov (primárny stupeň ZŠ), ako aj postupovať upravenými formami s adaptovaným obsahom výučby a metódami prispôbenými špecifikám týchto žiakov.

Navrhnuté a overované edukačné postupy, učebné plány a učebné osnovy sa v praxi osvedčili a splnili naše predpoklady. Používané učebné materiály poskytujú adekvátny návod a inšpiráciu pre vyučujúcich, umožňujú tiež úpravy podľa konkrétnych podmienok školy a skupiny žiakov. Po schválení dokumentov ich možno odporúčať pre prácu v špecializovaných triedach primárneho stupňa základnej školy.

ODPORÚČANIA

Poznatky zistené v priebehu experimentálneho overovania ako aj skúsenosti získané počas dlhobnej spolupráce so školami smerujú k odporúčeniu **upraviť štátny vzdelávací program**, resp. obsahovú náplň jednotlivých predmetov v základnej škole tak, aby sa **skutočne zohľadňoval vek žiakov, psychologické zákonitosti ich vývinu, individuálne možnosti a predpoklady detí, ako aj externé – objektívne či subjektívne faktory výchovného prostredia** (rodina a jej podmienky).

Aktuálna pripomienka smeruje k pomenovaniu „špecializovaná“ trieda, pretože, ako ukázala komunikácia so školami, zámerne či nevedomky ju viacerí chápali ako rovnajúcu sa vlastne „špeciálnej triede v ZŠ“, teda v „špecializovanej“ triede sa používali (či doteraz používajú?) učebné osnovy špeciálnej ZŠ, ako uvádzame aj vyššie. V minulosti bol zaužívaný termín „vyrovňavacia“ trieda, ktorý všetci chápali bez problémov a rovnako.

Ešte raz zdôrazňujeme naše požiadavky:

- ❖ zavedenie istej formy **povinnnej predškolskej prípravy všetkých detí** so špecifickou stimuláciou nedostatočne rozvinutých oblastí
- ❖ **psychologické vyšetrenie realizovať až po absolvovaní predškolskej prípravy**
- ❖ poskytnúť všetkým deťom, u ktorých nie je **jednoznačne** potvrdené mentálne postihnutie, **možnosť vzdelávať sa v individualizovaných podmienkach v základných školách**.

Pri porovnaní úspešnosti, či dosiahnutého pokroku žiakov v špecializovaných triedach a štatistických údajov o rómskych žiakoch v bežných triedach ZŠ (ROCEPO, príp. ÚIPŠ) konštatujeme, že overovaná forma edukácie znamenala pre žiakov **reálnu šancu postupovať podľa programu základnej školy**, pretože viacerí z nich by sa boli dostali hneď od začiatku školskej dochádzky do špeciálnej školy. Využitie takejto možnosti súvisí s viacerými subjektívnymi faktormi (skutočný učebný potenciál dieťaťa, záujem a podpora zo strany

rodičov, spôsob predškolskej výchovy ai.), ako aj s faktormi školského prostredia a nárokov kladených na vedomosti žiakov.

Na základe našich výsledkov **odporúčame zaviesť špecializované (resp. vyrovnávacie) triedy primárneho vzdelávania** najmä pre rómske deti zo sociálne znevýhodňujúceho, kultúrne a jazykovo odlišného prostredia ako edukačnú alternatívu v ŠVP ISCED 1. Uvedená forma súčasne napĺňa **právo dieťaťa na kvalitné vzdelávanie**. V tejto súvislosti odporúčame tiež, aby sa zodpovedajúce **zmeny legislatívno-právne, finančné a organizačno-technické** premietli do materiálov príslušných odborov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a ďalších kompetentných inštitúcií.